

Mimarlar ve İnsani Yardım

Ömer Faruk Günenc¹

ORCID: 0000-0002-7283-0105

Öz

Mimarlık ve insani yardım sorunsalı çerçevesinde üretilen mimarlıklar üç başlık altında tasniflenebilir. Birincisi, acil durumlarda üretilen mekânsal pratiklerdir. Geçicilik zannıyla inşa edilen mülteci kampları ve geçici yerleşim yerleri bu gruba dâhil olabilir. İkincisi, afet ve savaş sonrasında kentsel ve kırsal alanlardaki fiziksel örgütlenmelerin kalıcı biçimlerde yeniden inşasını içerir. Üçüncüsü, sefil coğrafyalar, kırsal alanlar ve kentsel arka sokaklar olmak üzere çeşitli yer-zamanlarda nesneleştirilen ve toplumsallığın mimarlık mecrasıyla dönüştürülmeye çalışıldığı üretimleri imler. Bu çalışmanın amacı, üçüncü başlık altında faaliyet gösteren mimarlar arasından Francis Kéré, Anna Heringer ve Yasmeen Lari özelinde, insani yardımın tabiatına mimarlık mecrasıyla ekledikleri savlanan yeni bir özelliği tartışmaktır. Metnin giriş başlığında çizilmeye çalışılan daraltılmış bir çerçeveden sonra, aktörlere dair ayrı başlıklar altında kesitler sunulmuştur. Mimarlığı örgütleyiş biçimleri, mimar kimliğini/rollerini değiştirme yetkinlikleri ve fiziksel gerçekliklerinde karşımıza çıkan yere özgü çözümleri incelenmiştir. Böylece mimarlık dolayısıyla insani yardımın tabiatına eklenmeye çalışılan yeni özelliğin, toplulukların dışarıya bağımlılıklarını azaltmak ya da ortadan kaldırmak olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Francis Kéré, Anna Heringer, Yasmeen Lari, insani yardım, yerel mimari

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, E-posta: omerfaruk.gunenc@ibu.edu.tr

idealkent ©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

DOI: 10.31198/idealkent.1510868

Araştırma Makalesi / Research Article

Sayı Issue 44, Cilt Volume 16, Yıl Year 2024-2, 609 - 640

Architects and Humanitarian Aid

Ömer Faruk Günenc²
ORCID: 0000-0002-7283-0105

Abstract

Architectural works produced within the context of humanitarian aid can be classified under three main categories. The first category includes spatial practices created during emergencies, such as refugee camps and temporary settlements built with the assumption of temporariness. The second category involves the permanent reconstruction of physical realities in urban and rural areas during post-disaster and post-war periods. The third category encompasses architectural productions situated in various contexts, including impoverished geographies, rural areas, and urban slums, where the goal is to transform social conditions through architecture. This study aims to explore a new dimension that architects contribute to the field of humanitarian aid through their architectural practices. The focus is on the works of Francis Kéré, Anna Heringer, and Yasmeen Lari, who exemplify the third category. The study presents a detailed analysis of each architect, examining their organizational and production methods, their efforts to redefine the identity and role of the architect, and the site-specific solutions evident in their work. The findings suggest that a significant new feature is the ability of architectural humanitarian aid to reduce or eliminate the need for external humanitarian assistance by fostering self-sufficiency within communities.

Keywords: Francis Kéré, Anna Heringer, Yasmeen Lari, humanitarian aid, vernacular architecture

² Assist. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, E-mail: omerfaruk.gunenc@ibu.edu.tr

Giriş

"We try to solve problems that have developed over years and made communities vulnerable and reduced their abilities to respond effectively themselves. **No architect's education** touches on these matters."³ Hsieh Ying Chun

"I don't do Robin Hood. I don't steal. But I try to get a share from the rich or from the middle class and then give it to the poor. I work with the poor for free, but I need to **survive myself**."⁴ Patama Roonrakwit

"The Ahmedabad School of Architecture was a progressive and a liberal institute and saw the likes of Le Corbusier, Louis Khan, Frank Lloyd Wright and their Indian disciples as gurus, but it did not equip its students to serve these alternative clients. It became clear that some kind of **de-schooling, de-learning, re-learning and re-professionalization** was essential."⁵ Kirtree Shah

Yukarıdaki alıntılar, mimarlık ve insani yardım sorunsalını tartışmak için birtakım ipuçları sunarlar⁶. Roonrakwit, marjinal pozisyonda bırakılan, görünmek istenmeyen, sermaye sahiplerinin ve devletlerin gündemine dahi gelemeyen bu problematiği bir varoluş biçimine dönüştürmeyi dener. 2016'da Uluslararası Sürdürülebilir Mimarlık Ödülünü kazanan genç aktivist, kariyer yolunun kapalılığını her dakika deneyimler. Ülkesi Tayland başta olmak üzere Kamboçya, Vietnam ve Laos'ta çalışmalar yürütür. Kariyerinin başlarında, sefaletle mahrum bırakılan toplulukların barınma problemiyle uğraşırken neredeyse kendisini geçindiremez hale gelir. Sonrasında geçimini sağlamak amacıyla kurduğu mimarlık ofisi, zenginlere bedeli karşılığında hizmet verirken, kırsal alanlarda ve afet sonrası durumlarda insanların yaşamlarına mimarlık dolayımıyla bedelsiz dokunmaya çalışır⁷. Böylece bireysel çabalarıyla kariyer yolunun inşa edilebileceğini gösteren bir grup mimar listesine adını yazdırır. Hsieh Ying

³ Charlesworth, 2014, s. 34. Çevirisi şöyle yapılabilir: "Yıllarca yığılarak önümüze gelmiş, toplulukları kırılğan hale getiren ve kendilerine yetebilecek bir biçimde var olmalarını mümkün kılan melekelerini zayıflatan problemleri çözmeye çalışıyoruz. Hiçbir mimarlık eğitimi bahsi geçen sorunlara temas etmiyor".

⁴ Charlesworth, 2014, s. 70. Tercümesi şu biçimde mümkündür: "Robin Hood'luk yapmıyorum. Çalışmıyorum. Lâkin zenginlerden ya da orta sınıftan alarak fakirlerle paylaşıyorum. İhtiyaç sahipleriyle bedelsiz çalışıyorum, ama hayatta da kalmam lazım".

⁵ Charlesworth, 2014, s. 174. Olası bir çevirisi şu şekildedir: "Ahmedabad Mimarlık Okulu gelişimci ve liberal bir kurumdu. Le Corbusier, Louis Khan, Frank Lloyd Wright ve bunların Hintli müritlerini tasarım gurusu olarak kavradı. Öğrencilerini alternatif müşterilere hizmet edecek biçimde eğitemedi. Okulların ve öğrenme biçimlerinin yapı-sökümüyle beraber, öğrenmenin ve profesyonellenmenin yeniden yapılanmasının gerekli olma hali görünür olmaya başladı".

⁶ Aksi belirtilmediği takdirde, bu çalışmada kullanılan görseller "Archdaily"den alınmıştır. Bu sebeple, her biri için ayrı ayrı kaynak gösterilmemiştir. Bkz. URL 1.

⁷ Ayrıntılı bilgi için şu söyleşiye bakılabilir: Charlesworth, 2014, s. 67-77.

Chun ve Kirtee Shah, mimarlık eğitiminin problemli oluşuna işaret ederler. Değişen dünyanın dönüşen ihtiyaçlarına gözlerini kapatan mimarlık okullarının çoğunluğu, her defasında çaresizliğini ilan eder. Mimar-müşteri ilişkisi çerçevesinde mekân kullanıcıları sürekli olağan insanlardır. Ressam, işçi, mühendis, memur, mimar, doktor ve iş insanı olmak üzere sayısız “normal” bireyleri düşleyerek mimarlık öğretildiği zannedilir. Acil durumlarda, afet ve savaş sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde ve alışılmadık yerlerde hangi biçimlerde tasarım sürecinin örgütlenebileceğine dair suskunluk, hatta körlüğe dokunurlar. Türkiye’de aldığımız mimarlık eğitime benzer, Hindistan’da da “modern mimarlığın babaları” kutsallaştırılır, rolleri ve üretimleri ulaşılması gereken zirve olarak genç mimar adaylarına gösterilir. İbn Haldun’un önermesindeki “asabiyetin nihai hedefi mülktür” (Gökdağ, 2019) anlayışı, bu sefer mimarlık dolayımıyla şuna dönüşür. Mimarlık okullarının nihai hedefi, bir zamanlar modern mimarlığın babalarının izinden gitmek iken, şimdi Zaha Hadid, Norman Foster ve Frank Gehry gibi star mimarların yolunu takip etmektir. Yerkürenin büyük çoğunluğuna gözlerin kapatıldığı bu durumda, Shah, okulların ve öğretim biçimlerinin yapı-sökümüne uğratılmasını önermekten geri durmaz. Dekonstrüksiyon bir kere gerçekleştiği andan itibaren, “merkez” dışındaki sayısız aktörler ve koşullar görünür olmaya başlayabilir. Rothschild’in tespitiyle “olağanüstü kırılğan” (Charlesworth ve Fien, 2023, s. 34) biçiminde kavranan insani yardım mimarlıkları, artık, olağanlaşmaya, hakkında kurumların vücuda geldiği, her koşulda değişebilme esnekliğine sahip bilgi biçimlerinin üretilebildiği bir yere evrilmelidir.

Bu dönüşüm, olağanüstü halin olağanlaşmaya başlamasıyla, anlık ve geçici olduğu zannedilen krizlerin her an ve yerde çeşitlenebilir formlarıyla yüzleşmeyi kaçınılmaz kılar. Küresel ısınma/iklim değişikliği, kuraklık, sel, deprem, tsunami, toprak kayması gibi doğal afetlerin yanında savaşlar, çatışmalar, ekonomik bunalımlar, sivil itaatsizlikler, fakirlik ve kolonyal süreçler olmak üzere insan imalatı olaylar toplumsallığı krize iter. Krizler, alışkanlıkları askıya almasının yanında, yeni bilgi üretim biçimlerine imkân sunarlar. Krizin her zaman-mekânda bitimsizce var olduğu aktüellikte, mimarlık ve insani yardım bağlamında üç başlıkta tasniflenebilecek mimarlıklar bulunduğu söylenebilir. Birincisi, “acil durumlarda” üretilen mekânsal pratiklerdir. Geçicilik zannıyla inşa edilen mülteci kampları ve geçici yerleşim yerleri bu gruba dâhil olabilir. Shigeru Ban, Patama Roonrakwit ve Phoebe Goodwin isimleri burada zikredilebilir.

İkincisi “afet ve savaş sonrası”nda kentsel ve kırsal alanlardaki fiziksel örgütlenmelerin görece kalıcı biçimlerde yeniden inşasını içerir. Hsieh Ying Chun, Lizzie Babister, Eric Cesal, Yasmeen Lari, Brett Moore, Graham Saunders ve Kirtee Shah gibi uzman isimler bu gruba dâhil edilebilir. Üçüncü başlık sefil coğrafyalar, kırsal alanlar ve kentsel arka sokaklar olmak üzere çeşitli yer-zamanlarda nesneleştirilen ve toplumsallığın mimarlık mecrasıyla dönüştürülmeye çalışıldığı mekân üretimlerini kapsar. Bu alanda çalışan bazı mimarlar şunlardır: Michael Murphy, Francis Kéré, Anna Heringer, Paul Pholeros, Patama Roonrakwit, Nathaniel Corum, Sandra D’Urzo, Kirtee Shah, Anna Wachtmeister, Jane Rothschild, Yasmeen Lari, Samuel Mockbee ve Felix Holland.

İnsani yardım sorunsalını mimarlık edimiyle tartışan ve alanda aktif konumlanan birtakım oluşumları, tartışmanın zeminine sunacağı katkıyı dikkate alarak belirtmek gerekir: Architects Without Frontiers (Avusturya), Barefoot Social Architecture (Pakistan), Kéré Foundation (Almanya), Localworks (Uganda), Architects for Peace (Avustralya), Architecture-in-Development (Hollanda), Article 25 (İngiltere), BuildOn (Amerika), Design Corps (Amerika), Healthhabitat (Avustralya), MASS Design Group (Amerika), Rural Development Trust (Hindistan), Rural Studio (Amerika), SOS Children’s Village (Avusturya), Architects for Peace (Avustralya), Emergency Architects Foundation (Fransa), Ahmedabad Study Action Group (Hindistan) ve The Anganwadi Project (Avustralya). Yukarıda isimleri geçen kuruluşların sivil oluşumlar oldukları unutulmamalıdır.

Bahsedilen oluşumlar ve mimarlar, insani yardımın doğasını dönüştürürler. İnsani yardımların bu anlamda ikili bir tabiatının olduğu belirtilebilir. Bir yönüyle acil durumlarda, örneğin 2017 Marawi işgalinde yerinden edilen insanların hayatta kalabilecekleri kadar barınma, sağlık ve gıda olmak üzere yapılan çeşitlenebilir destekleri içerir. Acil olanın ya da krizin olağanlaştığı bir yerde yerinden edilenleri ve fakir-fukarayı gözetmeyi, iklim değişikliği sonucu oluşan göç hareketini, sefaletle mahkûm edilen sömürü coğrafyalara su kuyusu, gıda yardımları, yetim sponsorlukları, Ramazan ve Kurban yardımları olmak üzere anlık/geçici destekleri ve mekânsal dokunuşları kapsar. Diğer yönüyle görece “kalıcı eserler” ve “kalkınma” desteklerini içerir. Yetimhane, sağlık ocağı, okul yapıları, medreseler, topluluk merkezleri, camiler ve kiliseler gibi ihtiyaç odaklı binalarla beraber kentsel alt ve üst yapılar, doğrudan devletlere yapılan tarım, sanayi ve askeri destekleri kalkınma bağlamında çerçeveler. Kırsal

alanda tarım ve hayvancılığı geliştirmek için yapılan küçük dokunuşları unutmamak gerekir (tohum, alet edevat desteği, vb.).

İnsani yardım problemiyle sivil alanda cedelleşen mimarların, insani yardımın doğasını dönüştürdükleri savlanabilir. “Aşı tedavisi” (Charlesworth ve Fien, 2023, s. XIX) gibi vücuda yabancı bir şeyi dışarıdan transfer edip tedavi protokolünü uygulayarak her çeşit farklılıklara gözünü kapatan ve homojenleştiren bir yaklaşım yerine –çünkü bir tedavi biçiminin aynı hastalığa sahip bireylerin hepsinde doğru biçimde çalışmadığı, kimisine faydalı olabilirken kimisine zarar verdiği söylenmelidir⁸-, başka bir formasyon denerler. Makalenin amacı böylece görünür olmaya başlar. Niyetim, belirtilen aktörleri, kuruluşları ve insani yardım-mimarlık düzleminde konumlandırılan üç farklı mekân üretim pratiklerini detaylıca tartışmak değildir. Kategorize edilen mekânsal politikaların müstakil araştırmalarla irdelenmesi gerekir. Kabaca son on yıllardır oluşmaya başlayan bir ağın sivil aktörleri, girişimleri, yaklaşımları, üretimleri, sornsalla yüzleşme biçimleri, coğrafyaya bıraktıkları yeni alışkanlıklar olmak üzere sayısız ölçekte tartışılmayı da bekliyor.

Bu çalışmanın amacı, üçüncü kategoride yer alan Francis Kéré, Anna Heringer ve Yasmeen Lari özelinde, insani yardımın tabiatına mimarlık mecrasıyla ekledikleri savlanılan üçüncü bir doğayı anlamlandırmaktır. Bu mimarlar, oldukça daraltılmış bir çerçevede insani yardım bağlamında konumlandırılmaya çalışılmıştır. Detaylı bir mimar habitusu incelemesi yapılmamıştır. Mimarların yolculukları, metinsel üretimleri, üç boyutlu mimarlıkları, aldıkları eğitimler, sergileri ve konferanslarından oluşan çokluk içerisinde incelenmeyi bekliyorlar. Metnin giriş başlığında çizilmeye çalışılan daraltılmış bir çerçeveden sonra, aktörlere dair ayrı başlıklar altında kesitler sunulmuştur. Sonuç bölümündeki tartışma ile çalışma nihayete eriyor. Bu üç mimarın hangi sebeplerle seçildiğine dair şunlar söylenebilir. Tarihsel yolculukları birbirinden radikal anlamda farklıdır. Kéré Burkina Fasolu, Heringer Alman ve Lari Pakistanlıdır. Farklı yerlerden eyleyicilerin benzer amaçlar için ürettikleri pratiklerin farklılaşma halleri saklı kalmak üzere, mimarlık üretim biçimini dönüştürmeleri, mimar kimliğini/rollerini değiştirmeleri ve sivil yardımlara yönelmeleri dikkat çekicidir. Elinizdeki çalışma, tam da bahsi geçen dikkat üzerine odaklanıyor.

⁸ Kişiselleştirilmiş tıp ve bireye özgü tedavi için bkz. Tekpınar ve Erdem, 2019; Arıcıoğlu ve Çetin, 2010.

Girişe ilişkin son olarak, bu metnin yazarının yolculuğundan bahsetmek anlamlı olabilir. Yazar, 14 yıldır insani yardım gönüllüsüdür. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarında gönüllü yer alıyor. Kenya, Etiyopya, Bangsamoro, Hindistan, Kamerun, Çad, Benin ve Tanzania'da sivil yardımlar düzenledi. Uganda, Ruanda ve Burundi'de öğrenci mülakatlarına katıldı. Ürdün ve Batı Şeria'da Filistinli mültecilere yönelik saha çalışmaları gerçekleştirdi. Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Bölümünde çalıştığı yıllarda son sınıf öğrencileri Esra İmer ve Zehra Dinçer ile beraber, gönüllü olarak Mali'nin Segou ve Bamako şehirlerine sivil toplum kuruluşları için mimari fikirler geliştirdi. Her ne kadar projeler çeşitli nedenlerle uygulanmasa bile birçok olumlu çıktıya vesile olduğu söylenmelidir. Son dört yıldır yürüttüğü mimari proje stüdyolarında Mali, Benin, Çad, Kamerun ve Tanzania için "Afrika'da Mimarlık" başlıklı projeler çalıştırarak, bu alan için farkındalık oluşturmak, öğrencilerine alternatif kariyer yolları göstermek, mimarlık bilgisini ve eyleme biçimlerini sorgulamak niyetlerini sürdürüyor. Elinizdeki metin, bu tarihsel sürecin mütevazı bir ön çıktısı olarak görülmelidir. Yıllardır yüzleştiği, birlikte saha çalışması gerçekleştirdiği, insani yardıma muhtaç halde bırakılan ve daha anlamlı dokunuşlar bekleyen Afrikalı-Asyalı topluluklara vefa borcudur.

Başka bir anlatımla, Türkiyeli aktörlerin yurt dışında ürettiği insani yardım mimarlıkları, kabaca iki refleksi sergiler. İlk refleks, mimari projelerin kim tarafından hazırlandığı belirli olmayan bir süreçte mekânlar, betonarme karkas ve briket tuğla ile yapılarak coğrafyayı ıskalar (projeleri ya Türkiye'den mimarlar hazırlar ya da her sorumluluk yerel partnerlere bırakılır). İkinci refleks, kimlik sorunsalıyla ilişkilidir. İnşa edilmek istenen camiler Osmanlı/Selçuklu formları ve motifleriyle süslenerek "Türk" imzası her yere atılmak istenir. Mali Eyüp Sultan Camii bu duruma örnek gösterilebilir (URL 2). Buradaki çaba, Türkiye'nin büyüyen insani yardım ağında mimarlık dolayımıyla neler yapılabileceğine ilişkin soruşturmalara bir katkı sunmak amacını da barındırır.

Diébédo Francis Kéré (1965-...)

Batı Afrika ülkelerinden Burkina Faso'nun Gando köyünde dünyaya gelen mimarın doğduğu yerde elektrik, kanalizasyon ve suya erişimin ya olmadığını ya da çok kısıtlı olduğunu bir kenarda tutmak gerekir. Hatta çocukluk yıllarında suya veya başka hizmetlere erişmek için kilometrelerce yol yürümek zorunda kaldığını hiç unutmamak anlamlı olur. Dünya

ile irtibatın oldukça zayıf olduğu hesaba katılınca, çamurdan veya çeşitli sazlardan yapılmış bir evde, toprağın üstünde dünyaya gelmiş olma hali hızlıca tahmin edilebilir. Almanya'ya gidene kadar bir doktora muayene olup olmadığı dahi kuşkuludur. Coğrafya ile uyumsuz mekânlar, kalabalık sınıflar, aşırı sıcaklık ve havalandırmanın olmama haliyle beraber, kırsal alandan ayrılıncaya kadar yaşadıkları birer kalıntıya dönüşerek mimarlıklarını ciddi anlamda etkilediği söylenebilir⁹. Benzer bir biçimde köy halkının yaşama biçimi, toplanma halleri ve alışkanlıklarına “modern” anlamlar yükleyip tasarım sürecine “yerel” girdiler olarak dâhil ederek vefa borcunu ödemeye çalışır¹⁰. Psikanalitik yaklaşıma oturan anlatımlarında, “çıplak” bir yaşamdan gelen Afrikalı bir aktörün mimarlığı hangi biçimde dönüştürdüğüne dair örnekler sunması, “aşırı” ilgiye mahzar olmasını sağlayan etmenler arasında yer aldığı belirtilebilir.

1985 senesinde Carl Duisberg Derneğinin bursunu kazanarak Almanya'ya marangozluk eğitimine gitmesiyle yaşamı dönüşmeye başlar ve 1995'te Berlin Teknik Üniversitesinde mimarlık okuluna kayıt yaptırır (Güner, 2022, s. 42). Mimar olduktan sonra çeşitlenebilir düzlemlerde üretimler gerçekleştirir. Metin üretmek iki boyutlu mimarlıklar yazar¹¹; konferanslar verir; sergiler düzenler; vakıf kurarak sivil yardımlara yönelir; üç boyutlu gerçeklikler¹² vücuda getirerek mimarlık düşüncesiyle uygulama arasında salınır; sadece kırsal alanlarla sınırlı kalmayarak birçok ölçekte ve yerde mekân üretebilme cesaretini gösterir. Bu cesaret, sadece insani yardımla sınırlı kalmayan, birçok sorunsalla yüzleşebilecek mimarlık bilgisi üretmesine zemin hazırlar.

Mimarlık piyasasına, doğduğu köyde inşa ettiği 2001 tarihli Gando Köy Okulu (Şekil 1, 2) projesi sayesinde, 2004'te aldığı Ağa Han Mimarlık Ödülü ile giriş yaptığı söylenebilir. Global Holcim Gold (2012), Holcim Building Better Recognition (2017), Thomas Jefferson Medal in Architecture (2021), Pritzker Prize (2022) ve Chrystal Award of World Economic

⁹ Mekânı ve yeri kavrayış biçimi, yaşadığı yılları mimarlık problemine dönüştürme süreci, geçmişine, içine doğduğu topluluğun alışkanlıklarına ve maddi kültürüne referanslar vererek mimarlık üretmeye çalışmak yatkınlıkları için bkz. URL 3.

¹⁰ Kendi ağzından hayat hikâyesi için bkz. URL 4.

¹¹ Yazılarından bazıları şunlardır: Kéré, F. (2021). Building commons: an inventory of a kampala neighbourhood. P. Meuser, A. Dalbai, Mukasa, L. (Eds.), *Theorising architecture in sub-saharan africa: perspectives, questions and concepts* içinde (ss. 202-204). Berlin: DOM Publishers; Baan, I. ve Kéré, F. (2021). *Momentum of light*. Zürich: Lars Muller Publishers; Kéré, F. (ed.). (2021). *Kéré architecture: arbre à palabres*. Berlin: Aedes Architecture Forum.

¹² Ayrıntılı bilgi için *Architecture and Urbanism* dergisinin Francis Kéré özel sayısına bakılabilir. Bkz. Lepik, A., 2022.

Forum in Davos (2024) ödülleri oluşturan listede yer alır. Küresel ölçekte tanınırlık kazandırarak yeni bir star mimarın hangi biçimlerde olabileceğini göstermesine imkân tanıyan mimarlık üretimlerinden bir kısmı aşağıda yer alıyor.

- İlköğretim Okulu (1999-2001), Gando/Burkina Faso
- Öğretmen Lojmanı (2001-2004), Gando/Burkina Faso
- İlköğretim Okulu Ek Binaları (2006-2008), Gando/Burkina Faso
- Ortaöğretim Okulu (2006-2007), Dano/Burkina Faso
- Naaba Belem Goumma Ortaöğretim Okulu (2010 – devam ediyor), Gando/Burkina Faso
- Mali Milli Parkı (2009-2010), Bamako/Mali
- Dünya Mimarlık Merkezi (2010), Mopti/Mali
- Klinik ve Sağlık Merkezi (2011-2014), Léo/Burkina Faso
- Sağlık ve Sosyal Refah Merkezi (2012-2014), Laongo/Burkina Faso
- Doktor Lojmanları (2016-2018), Léo/Burkina Faso
- Lise (2014-2016), Koudougou/Burkina Faso
- Burkina Teknoloji Enstitüsü (2017-2021), Koudougou/Burkina Faso
- Kamwokya Topluluk Merkezi (2016-2022), Kampala/Uganda
- SKF-RTL Çocuk Öğrenme Merkezi (2016-2020), Nyang'oma Kogelo/Kenya
- Start-up Kampüsü (2019-2021), Turkana/Kenya¹³

Mimarlık pratiğinin sömürgeleştirmek karşıtı bir konumda yer aldığı ve ilişkilendiği yeri özgürleştirmek amacını taşıdığı söylenebilir. Meselelerin ilginç yönü, sömüren bir coğrafyada aldığı mimarlık eğitimiyle diyalojik bir ilişki kurma halidir. Batı ile birlikte, ama Batı'ya karşı duran pozisyonu, küreselle birlikte ama küreselle karşı olma haliyle desteklendiği savlanabilir. Yereli dönüştürmesi için doğduğu coğrafyaya görece yabancılaşmasını sağlayan şeyin bireysel ilişki kurma biçimleri olduğu belirtilebilir. Coğrafyaya özgü olanı, iklimsel verileri, yaşayış biçimlerini, ekonomik örgütlenme süreçlerini, gece ile gündüz arasındaki gündelik yaşam farklılıklarını, güvenlik sorunlarını, bulunabilecek ham malzemeleri ve içine doğduğu toplumsallıktaki melekeleri bilmenin, mimara anlamlı bir pozisyon ürettiği ileri sürülebilir. Başka bir ifadeyle yereli yüceltmeyen ve donuklaştırmayan mimarlık pratiğini sosyal formasyonu dönüştürücü bir

¹³ Mimarlıklarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. URL 5.

makine olarak kullanmak fırsatını hem kendisinin ürettiği hem bu olanakları oldukça yaygınlaştırmaya çalıştığı saptanabilir. Her nesne ve bireyle kurduğu dönüştürücü ilişki biçimini kendi kavramlarıyla anlamlandırmak gerekirse, bir çeşit “tercüme/transfer” (URL 6) edimi olduğu önerilebilir.

Şekil 1. Gando İlköğretim Okulu Ek Bina; Şekil 2. Gando İlköğretim Okulu

Şekil 3, 4: Lise/Koudougou

Tercüme pratiği, çeviri yapanın ya da karşılaşmayı gerçekleştirenin doğrudan habitusu ile ilişkilidir. Eylem sonucunda ortaya çıkan ürün, tercümesi yapılan metin değildir artık. Alımlandığı kültürde, bizatihi bir eyleyici tarafından yeniden üretilmiştir. Tam da bu anlamda tercüme eylemi yaratıcı bir yerde konumlanır. Bu bağlamda ne Batı toplumlarına ne de Afrika’ya ait olduğu söylenebilir. Üçüncü bir yerde durduğunu belirtmek mümkündür. İki coğrafya arasında bir köprü olmadığı da çok açıktır. Çünkü köprü ile belirli/verili bir şeyler taşınır; hâlbuki mimarın kendisi doğrudan dönüştürücü bir tavırla karşılaştığı her nesne ile yeni bir formasyon üreten makine gibidir. Başka bir anlatımla, transferini gerçekleştirdiği şey, doğrudan çevirisini kendisinin yaptığı bilgi ve eyleme biçimleridir (know-how). Burada Bergson’un zaman kavrayışına benzer bir biçimde “amalgam” (Deleuze, 2021) olma halinden bahsetmek mümkün

duruyor. Amalgam haldeki bir birleşmede her şey birbirine karışır. Tam da bu karışma hali gerçekleştiği için yerel olanla sabit bir ilişki kurmaz, oradaki detayları tekrar etmez, aksine bizatihi dönüştürür, eklenir, daha sürdürülebilir kılmaya çalışır. Üçüncü bir yerde konumlanmamış olsaydı ya kolonize ederdi -tercüme yapmadan olduğu haliyle transfer gerçekleştirirdi- ya da doğduğu coğrafyanın çaresizliğine dâhil olup Batılı toplumlara lanet ederek coğrafyaya ait olanı dönüştüremezdi. Böylece kimliğine sıkı sıkıya sarılan bir toplum düşlemektense, onu her defasında yeniden üretmeye olanak sunan bir düzlemin peşinde olduğu söylenebilir.

Şekil 5, 6: Start-up Kampüsü

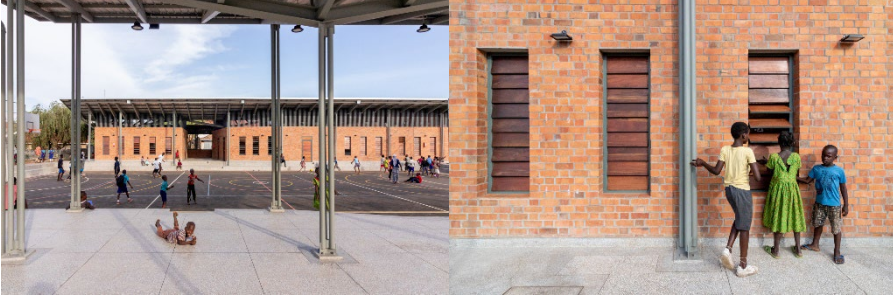
Üç boyutlu mimarlıklarının –burada bizatihi mimarlık dolayımıyla yönettiği süreç ve ürettiği toplumsal formasyon olduğu unutulmamalıdır- karbon ayak izini azaltmak amacıyla yapılmadığı söylenebilir. Pratik nedenlere dayanan, yaşamsal sürdürülebilirliğe katkısı olan bir ilişkiler ağının tasarımı biçiminde kavramak daha anlamlı olur. Yapının veya yapılar topluluğunun tasarımı ile sınırlı kalmayarak, esasen inşaat sürecine dâhil ettiği toplulukların yaşamlarını dönüştüren bir yaklaşımdır söz konusu olan. Katılımcı mimarlık pratiği üretmesindeki temel gayenin, tercümesini yaptığı şeyleri transfer ederek ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere farklılaşabilir ölçeklerde devamlılığı sağlamak ve dışarıya bağımlılığı ortadan kaldırmak olduğu belirtilmelidir. Hatta “Gando’dan iş imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle ayrılan erkekler, öğrendikleri ve uyguladıkları teknikler sayesinde bölgedeki diğer şantiyelerde iş imkânı bulmaya” (Ökdemir, 2022, s. 69) başlamaları, Afrikalı mimarı anlamlandırmak adına ipuçları sunar.

Şekil 7, 8: Mali Milli Parkı

Üç boyutlu fiziksel gerçeklik üretimlerinde Lari ve Heringer gibi top-rağa yönelir. Bazı noktalarda onların aksine, coğrafyaya uygun çözümler üretmediği söylenmelidir. Örneğin Lari, her detayı “sıfır karbon” olmak iddiasını yürüterek çözer ve temeli dahi toprak-kireç karışımından yaparak suya karşı dayanıklılık sağlar. Ya da çatı detaylarında, sıcak coğrafyalarda metal kullanmanın anlamsızlığını sürdürmeyerek detayları ve uygulamasını yerel malzemelerle tasarlar. Kéré’nin fizikselliklerinde kilden tuğla üretmek, sıkıştırılmış toprak duvarlar yapmak, yağma sistemi tercih etmek, çatı döşemesinde çömlerden oluşturulmuş bir kesit tasarlamak, az miktarda betonarme kullanmak (temelde ve kirişlerde), betonarmede donatılarını çift cidarlı çatı üretiminde taşıyıcıya evirmek ve pencerelerde cam kullanmamak gibi yapısal dokunuşlar karşımıza çıkar.

Pencerelerde cam kullanmaması anlamlıdır (Şekil 1, 9, 10). Çünkü cam bir kere kırıldığı andan itibaren kilometrelerce uzaklıktaki yerleşim yerlerinden camcı bulmak zorunluluğunu ortadan kaldırır. Detay çözümleri, bağımlılığı azaltmasının yanında, iklimsel etkileri minimize etmek içindir. Termal kütleler oluşturularak dışarıyı ile içerisi arasındaki ısı farkını kontrol etmek, güneş enerjisini bünyesinde tutmayan duvar çözümleri üretmek, havalandırma bacaları yapmak (badgîr) (Şekil 5, 6), cephe açıklıklarını geniş tercih etmemek, döşeme boşlukları açmak, dar boşlukları sık aralıklarla kullanmak, rüzgâr yönüne göre konumlanmış cepheler tasarlamak ve çift cidarlı havalandırılan çatılar (Şekil 9, 11, 12) kurgulamak örnek verilebilir. Çatının çift cidarlı olma halinde üretilen ara yüzün sıcağa uzun süre maruz kalma durumlarında sağladığı termal konfora benzer bir biçimde, Afrika’da projeler yaptıkça yarı açık mekânları (yarı açık ara yüzleri) (Şekil 3, 4, 7, 8, 9, 11, 12) projenin birçok yerinde kullanmaya başlar.

Şekil 9, 10: Kamwokya Topluluk Merkezi

Şekil 11, 12: Dünya Mimarlık Merkezi

Mimarlık bilgisi, yereli dışarıya muhtaç olmak halinden uzaklaştırılmaya yönelik stratejilerden kuruludur. Herhangi bir tamir ve tadilat durumunda daha önceden Kéré'nin yapılarında çalışmış ustalar kolaylıkla çözüm üretebilirler. Malzeme ve teknoloji transferi için aylarca, hatta bazı bölgelerde yıllarca beklemek zorunda kalmadan kendi kendine yetebilmek ve yerin dinamikleriyle var olma potansiyeli sunmak hallerinden bahsedilebilir. Bu ölçeklerde dahi kolonizasyona olan itirazı görülebilir. Bir çeşit yaşanan sanata çağrıdır yaptığı şey. Çatılarda kullandığı metal kaplama, bu mimarlık içerisinde zayıf nokta olarak görülebilir. Hatta kendi mimarlık bilgisiyle çelişen ve onunla kavga eden bir detay olduğu söylenebilir. Metal gibi sıcak bünyesinde toplayan bir malzeme seçimi yerine, inşaat yapılan bölgede rahatlıkla bulunabilecek bir malzemedan detay üretmek daha tutarlı olabilirdi. Ürettiği mimarlık bilgisini Burkina Faso ile benzer iklimsel özellikleri ve coğrafi karakteri taşıyan yerlere de transfer ederek deneysel üretimine devam eder. Mali, Kenya ve Uganda'da yaptığı projeler bu anlamda örnek verilebilir (7, 8, 9, 10, 11, 12). Son olarak, Francis'in var olan network içerisindeki kamu benzeri kurumlarla ve bilhassa bağlı ekonomisini yöneten zihin dünyası ile çalışmaya-

cağının bilincinde olma hali anlamlıdır. Kurucusu olduğu Kéré Foundation (URL 7) üzerinden doğrudan sivil yardımlara yönelerek kendisine ciddi bir özgürlük alanı açar.

Anna Heringer (1977-...)

Heringer, Kéré gibi çıplak bir yaşamın içinden gelmiyor. Lari gibi post-kolonyal bir coğrafyada doğduktan sonra, star mimarlık pratiğinden emekliye ayrılacak cesareti gösterip kendisini kırsal kalkınmaya adanıyor. İki mimara kıyasla bu anlamda ilginç hiçbir yönünün olmadığı söylenebilir. Ama başka bir biçimde var olmayı denemesi, görülemeyene, dokunulamayana, konuşulamayana temas ederek mimarlık pratiği dolayısıyla dayanılmaz sancuları içeren bir varoluşun ve bilinmezliğin içine, başka tanımla merkezin dışına kendisini doğrudan bırakması kıymetlidir. Lari ve Kéré'ye kıyasla, görece daha zor olanı içeren bir süreci tercih ettiği önerilebilir.

Almanya'nın Avusturya sınırında Laufen'de büyüyen genç aktivist, hayatını dönüştürecek bir fırsatla karşılaşır. Dipshikha sivil toplum kuruluşu vasıtasıyla 1997'de Asya'da gönüllü olarak bulunur. Bangladeş'te geçirdiği ilk deneyimden sonra bağını koparmayarak hiç bilmediği bir yer-zamanla ilişki biçimlerini üretmeye başlar¹⁴. Avusturya'da mimarlık okuduğu yıllarda Linz Sanat ve Tasarım Üniversitesinde mezuniyet için hazırladığı proje Bangladeş içindir (METI Okulu). Mimarlık okulunda tasarladığı diploma projesini Eike Roswag'ın teknik danışmanlığı ile beraber hayat geçirir. 2004'te hazırladığı projenin iyi bir not al(a)maması hiç de ilginç bir duruma işaret etmiyor (Fitz, 2022, s. 21). Zaten mimarlık okullarının çoğunluğu bu ve benzeri projelere ve dahi toplumsal varoluşlara gözünü kapadığı için projenin anlamlı bir not al(a)maması şaşırtıcı değildir.

Mimarlık pratikleri içerisinde konferanslar verir, üniversitede misafir öğretim üyeliği yapar, sergiler ve atölyeler düzenler, üç boyutlu mimarlıklar üretir, metin yazar¹⁵. Kéré'ye benzer bir biçimde, meslek hayatına Rudrapur/Bangladeş'te inşa ettiği METI Okulu (Şekil 13, 14) projesi sayesinde Ağa Han Mimarlık Ödülü (2007) olarak başladığı söylenebilir. Emerging Architecture (2006, 2008), Uluslararası Sürdürülebilir Mimarlık

¹⁴ Heringer ile yapılan belgesel film için bkz. URL 8.

¹⁵ Özgeçmiş için bkz. URL 9.

(2010), Building New Sense Now Global (2019), Germany's Leading Architect (2020), OBEL (2020) ve Philippe Rotthier Mimarlık (2021) ödülleri de hanesine yazdırır. Uyguladığı projelerin bir kısmı aşağıda yer alıyor.

- METI Okulu (2005-2006), Rudrapur/Bangladeş
- DESI Meslek Eğitim Merkezi (2007-2008), Rudrapur/Bangladeş
- El Yapımı Evler (2007-2008), Rudrapur / Vishnupur / Bangladeş
- Anandaloy Merkezi (2017-2020), Rudrapur/Bangladeş
- Rohingya Mülteci Kampları (2019-devam ediyor), Bangladeş
- Bambu Hostel (2013-2016), Baoxi/Çin
- Tatale Eğitim Kampüsü (2020-devam ediyor), Tatale/Gana
- Permakültür Anaokulu (2013-2014), Chaseyama / Zimbabwe
- Capriccio Deneysel Evi (2017- devam ediyor), Edersee/Almanya
- RoSana Ayurveda Misafirhanesi (2021), Rosenheim/Almanya
- St. Michael Kampüsü (2019–devam ediyor), Traunstein / Almanya
- St. Peter Katedrali Altarı (2018), Worms/Almanya.
- Omicron Monolit ve Zeplin (2015), Vorarlberg/Avusturya
- Kadın Doğum Mekânı (2020), Vorarlberg/Avusturya

Heringer, toplumsallığın kılcal damarlarında dolaşmak ister. Bunun için, proje gerçekleştirdiği sosyal formasyonda bir yabancı gibi gezinmek yerine, uzun soluklu yerleşme pratiği sayesinde ilişki örüntülerine dâhil olarak kültürel varoluşu, yatkınlıkları, yeri, malzemeyi, insan ilişkilerini, ekonomik döngüyü ve mümkünlükler evrenini çözümlmeyi dener.¹⁶ Tıpkı mimarlık pratiğini bir süreç yönetimi biçiminde kavramasına benzer, mimarlık mecrasıyla dönüştürmeye çalıştığı sosyal dokunun, uygulama bittikten sonraki süreçlerini bir tasarım problemine dönüştürür. Her ne kadar alandan ayrılrsa da layığıyla ayrılmayı başaramaz. Toplumsallığı o kadar sahiplenir ve içine o kadar sızır ki Bangladeşli kadınların kumaş üretimlerini bir ekonomik döngüye dönüştürerek küresel boyutta pazarlama projesinin içine atılır: Dipdii Kumaş Tasarım Projesi (URL 10).

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için şu söyleşiye bakılabilir. Heringer, 2022, s. 29-43.

Şekil 13, 14: METI Okulu

Şekil 15, 16: Anandaloy Merkezi

Kéré ve Lari'ye paralel, katılımcı mimarlık eylemi (Şekil 13, 14, 15, 16, 17, 18) ya da “özgürleştiren” (Heringer, 2022, s. 42), keşfe davet eden, kaçış çizgileri arayan ve “kendini gerçekleştirmek” (Heringer, 2022, s. 31) fırsatı sunan bir yaklaşım/eylem biçimi sergiler. Düzenlediği şey, yalnızca üç boyutlu mekân üretim pratiğinin zamansal dizimi değildir. Mimarın tespitleriyle fonların bulunması, sahaya ulaştırılması, tasarım sürecine toplulukların dâhil edilmesi, inşaat sürecinde insan kaynağının sahadan/yerelden karşılanması, ustaların sahip olduğu teknik ve bilgilerin dönüştürülerek yetiştirilmesi, ekonomik sermayenin projenin gerçekleştiği alanda kalması ve devamlılığı olan yeni iş olanaklarının elde edilmesi olmak üzere birçok parametreden oluşan ilişkiler ağının tasarımını üstlenir (Charlesworth ve Fien, 2023, s. 63-70).

Başka bir anlatımla, kendini gerçekleştirmek eylemi çok yönlü çalışır. Örneğin Anandaloy Merkezi (Şekil 15, 16) hem engelli bireyleri eksen alan tedavi/üretim mekânları hem Dipdii kumaşlarının üretildiği bir toplanma yeri ya da atölyeler topluluğudur. Lari'nin yaklaşımına benzer, kadınları önceleyen mimar, engelli bireylere ve kumaş imalatı yapan kadınlara yeni

bir imkân sunar. Kendini gerçekleştirmek meselesini Maslow'un ihtiyaçlar piramidi ile ilişki kurarak üretir. Bu hiyerarşide en üst noktada yer alan eyleyici olmak hali "biyolojik, fizyolojik, güvenlik, aidiyet ve bireysel değer" (Heringer, 2022, s. 124) parametrelerini içerse de sürdürülebilirlik anlayışıyla yeni boyutlar kazandırdığı söylenebilir. Bu bağlamda, Alman aktivist için sürdürülebilirlik, doğrudan güzel olanla eşdeğerdir ve güzellik şaşırtıcı olmayan bir biçimde fiziksel gerçekliğin tasarımıyla, strüktürle, teknikle, malzeme kullanımıyla, yerle, doğayla, kullanıcılarla ve içine yerleştiği sosyo-kültürel uzamla uyumlu olma halidir (URL 11). Burada, bahsi geçen uyumlu olma halinin, dışarıdan gelen bir aktörün kültürel refleksleri sabitleyen ve değişmezlik yanılması biçiminde kavrayarak korumaya altına alma pratiği olmadığı söylenmelidir. Aksine, varoluşun doğasına uygun bir biçimde, ilişki kurduğu her şeyi yeni bir bağlama yerleştirerek yeniden nesneleştirme edimi olmalıdır.

Şekil 17, 18: DESI Meslek Eğitim Merkezi

Çalışmanın girişindeki alıntılarda yer alan Kirtee Shah ile ortaklaşarak, hem modern mimarlık hem güncel olarak mimara yüklenen sorumluluklar ve yerleştirildiği uzam eleştirisi yaptığı savlanabilir. Mimarlık pratiği plastik değerlere indirgenen, ekonomi-işlev ilişkisinde şekillenen ve sadece olağan kullanıcılara hizmet eden bir uygulama sahası değildir. Bu olağanlık için enerjisi tükenmiştir artık. Aksine "düzenlemeler, yangın güvenliği, erişilebilirlik, malzeme kaynakları, para, politika, bireysel arzular, mühendislik, zaman, iklim, din, etnisite, ölçek, iktidar ilişkileri, tükenmişlikler, anlaşmazlıklar, çatışmalar ve korkular" (Heringer, 2022, s. 100) olmak üzere sayısız kuvvetin momentumuyla oluşan bir yerde konumlanmaktadır. Mimar da bu momentum içinde hareketleri düzenleyen, insani

olanla yüzleşen ve yeniden konumlanmaktan korkmayan bir aktöre dönüşmelidir.

Şekil 19, 20: Bambu Hosteller

Alman mimarın yapılarında kullandığı ana malzeme topraktır. Çalışma maketlerini bile çamurdan yapar. Bununla beraber bambu (Şekil 19, 20), saman (Şekil 14), yerel kumaşlar ve kokonat lifleri malzeme kataloğuna eklenebilir. Çatıda ve duvarda termal kütleler oluşturmak, havalandırılan çatı çözümleri geliştirmek, çapraz havalandırma boşlukları açarak termal konfora katkı sunmak, temelde sıkıştırılmış toprak ve fibercement kullanmak, yağma yapım sistemi uygulamak, döşemeleri ve çatıyı bambudan çözmek ve bazı uygulamalarında sadece temelde beton tercihi karışımıza çıkan mimari çözümler olarak duruyor. Kéré'ye benzer bir biçimde, pencerelerde cam kullanımı görülüyor. Okul yapısı olmasına rağmen alışıldık sıralar yer almıyor. Sosyal formasyonda bulunan yerde oturma alışkanlığı eğitim yapısında da devam ediyor (METI Okulu, DESI Meslek Eğitim Merkezi).

Toprağın her yerde bulunması (erişim kolaylığı), iklimle mücadele etmek için termal konfor sağlaması, yapı malzemesi olarak üretimin kolaylığı, dışarıya bağımlılığı ortadan kaldırması, ekolojik oluşu, sürdürülebilirliğe sağladığı katkılar ve usta-çırak ilişkisi çerçevesinde "know-how" transferini görece kolaylaştırması, toprağa yönlendiren nedenler olarak görülebilir (Charlesworth ve Fien, 2023, s. 64). Yapıların bir gün kompost haline dönüşerek yıkılabilecek olmasını olumlayarak, tam da yeniden inşa edilebilir olma özelliğinden dolayı toprağa bağlılığını önemser (Heringer, 2022, s. 142). Bu bağlılık, uzun zamandır deneyerek ürettiği mimarlık bilgisini Bangladeş, Çin, Gana ve Zimbabve ile sınırlandırmak istememesinde de karşımıza çıkar. Aziz Peter Katedrali için tasarladığı ve uyguladığı altar, sıkıştırılmış toprak kullanılarak katılımcı mimarlık pratiği ile

üretilir. Benzer bir biçimde deneysel ev projesi, misafirhane uygulaması ve St. Peter kampüsüne yaptığı eklemleme, Bangladeş özelinde başlattığı yolculuğunu Avrupa'ya "transfer etmek" çabalarındaki ön girişimler olarak görmek mümkün duruyor. Bunun için biraz daha beklemek ve Heringer'in Avrupa'da hangi biçimlerde kabul görebileceğini seyretmek gerekiyor.

Son olarak, sosyal dokuyu örgütlemesinin yanı sıra, sivil alanla kurduğu ilişki biçimlerinin uzun soluklu bir varoluş zemini sağladığı ve görece daha özgür bir alanda tasarım/uygulama gerçekleştirmesinin önünü açtığı belirtilmelidir. Bu anlamda müşterileri arasında Dipshikha (Nepal) ve Permaculture Community PORET (Zimbabve) gibi sivil oluşumlar, sponsorlar listesinde Partnerschaft Shanti Bangladesh, Kindermissionswerk Germany, Shanti Schweiz, Omicron Electronics ve Lutz et Hedda Franz Charitable Trust gibi sivil toplum kuruluşları ve ticari firma yer alır (Heringer, 2022).

Yasmeen Lari (1941-...)

Oxford Mimarlık Okulundan (güncel adı ile Oxford Brookes Üniversitesi) 1964 yılında mezun olduktan bir süre sonra kendi ofisini açar. 1980'de sivil bir oluşum olan Heritage Foundation of Pakistan'ı kurarak kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirir (URL 12). Sonraları, Murad Jamil ile Zero Carbon ADMAN ağını oluşturarak gönüllüleri bir araya getirmesiyle beraber, Pakistan'daki afet sonrası durumlarla ve kırsal kalkınmayı önceleyen barınma problemiyle sivil düzlemde uğraşabilmek için "Green Shelter Program", "Barefoot Social Architecture" ve "Karavan Program for Indigenous Technology" programlarını yürütür (URL 13). 2000'lerin başında mimarlık firmasını kapatarak kariyer değişikliği kararı alır. Oldukça geniş bir yelpazede nesneleşme halleriyle var olduğu söylenebilir. Bu anlamda üç boyutlu mimarlıklar üretir; eski eserleri belgelemek, korumak, temizlemek ve restorasyon süreçlerini yöneterek kültürel mirasla ilgilenir; metin yazar¹⁷; Pakistan'da kadınları sosyal dokuda ak-

¹⁷ Bazıları şunlardır: Lari, Y. (1989). *Traditional architecture of thatta*. Karachi: Heritage Foundation of Pakistan; Lari, Y. (2011). *Build back safer with vernacular methodologies*. Karachi: Heritage Foundation of Pakistan; Lari, Y., Meadows, A., Meadows, P. S. (2013). *Disaster preparedness manual*. Karachi: Heritage Foundation of Pakistan; Lari, Y. (2015). *Towards a sustainable future: build back safer with vernacular methodologies*. Karachi: Heritage Foundation of Pakistan; Lari,

tifleştirmek ister; hatta restorasyon projelerinde doğrudan usta-kalfa olmak imkânı sunar; emeklilik sonrası kendisini insani yardım ve mimarlık sorunsalının ortasına bırakır; UNESCO'ya Pakistan masasında danışmanlık yapar; deprem ve sel felaketi gibi doğal afetlerden sonra acil durum mimarlıklarıyla ilgilenir¹⁸.

Şekil 20, 21: Finans ve Ticaret Merkezi; Pakistan Devlet Petrolleri Ofisi

Emeklilik öncesi ürettiği mimarlıklar post-kolonyal süreçlerle ilişkili okunabileceği gibi eleştirel bölgeselcilik bağlamında da kavranabilir (Şekil 20, 21, 22). Eğitimi sebebiyle “modern mimarlık hareketinin” başka coğrafyalarda “merkezsiz” bir biçimde nasıl yeniden üretildiği düzlemine de yerleştirilebilir. Başka bir anlatımla, geri döndüğü Pakistan’da ikili bir yaklaşım söz konusudur. Bir yandan İslam ile Modernizm arasında bir uyum, ilişki aranırken ya da modern dünya İslamileştirilmeye çalışılırken, diğer tarafta kolonyal süreç sonrası bir ulus inşası söz konusudur (Berlingieri, 2021, s. 23-24). Tam da böyle bir kültürel formasyonun içine düşer.

Y., Nazar, S. (2015). *Sethi haveli: a gem in the heart of historic pesawar*. Karachi: Heritage Foundation of Pakistan; Lari, Y. (2017). *Sepulchre of mirza jan baba: father of isa tarkhan the second*. Karachi: Heritage Foundation of Pakistan.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Berlingieri, Corradi, Cozza ve Forino, 2021.

Emekli oluncaya değin ürettiği mimarlıkları bu atmosfer içerisinde okumak anlamlı olabilir¹⁹.

2023 yılında RIBA (İngiltere Kraliyet Altın Madalyası) Mimarlık Ödülüne lâyük görülmesinin yanında, 2006'da Sitara-e-Imtiaz ve 2014'de Hilal-i-Imtiaz olmak üzere Pakistan devleti tarafından kültürel miras alanına yaptığı katkılar neticesinde ödüllendirilir. Heritage Foundation of Pakistan 2002'de Birleşmiş Millet tarafından "Recognition Award for Promotion of Culture and Peace" ödülü ile onurlandırılır. 2020'de mimarlıkta kadın görünürlüğünü arttırdığı gerekçesiyle "Jane Drew", 2016'da kadınların toplumsal gelişimi, kültürel mirası koruma alanındaki yaratıcı pratikleri ve afetlere dirençli toplum oluşumunda gösterdiği dirayet sebebiyle "Fukuoka the Arts and Culture" ödüllerini listesine ekler²⁰. Mimarlıklarından bazılarını içeren bir liste aşağıda yer alıyor.

Emeklilik öncesi

- Kahn Evi (1969), Karaçi/Pakistan
- Konut Blokları (1970), Karaçi/Pakistan
- Lari Evi (1973-1977), Karaçi/Pakistan
- Angoori Bagh Konutları (1973-1977), Lahore/Pakistan
- Taç Mahal Otel ve Kongre Merkezi (1981), Karaçi/Pakistan
- Sıkıştırılmış Doğal Gaz İstasyonu (1981), Karaçi/Pakistan
- Askeri Kışla (1981-1983), Behawalpur/Pakistan
- Finans ve Ticaret Merkezi (1982-1988), Karaçi/Pakistan
- Quaid-e Azam Evi Koruma ve Restorasyonu (1985), Karaçi/Pakistan
- Pakistan Devlet Petrolleri Ofisi (1985-1991), Karaçi/Pakistan

Emeklilik sonrası

- Karavan Ghar (2005, geçici barınma), Hazara/Pakistan
- İlköğretim Okulu (2006), Kodar ve Jabbar Köyleri / Pakistan
- Araştırma Evi (2008), Heritage Foundation Base Camp/Pakistan
- Hane halkı için banyo/tuvalet (2008), Kodar/Pakistan
- Topluluk Mutfağı (2009), IDP Camp/Mardan/Pakistan
- Kış Evi (2009), Heritage Foundation Base Camp/Pakistan
- Sıfır Karbon Ayakizi Evi ve Sergi Birimi (2009), Marghazar/Pakistan
- Ekolojik Kadın Merkezi (2009), Matta/Swat/Pakistan

¹⁹ 1980'lerin ortalarına kadar ürettiği mimarlıkların kronolojik bir tektonik yorumu için bkz. Berlingieri, 2021. Ayrıca hayat hikâyesi ile beraber, mimarlıklarının biyografik bir tanıtımı için bkz. Forino, 2021, s. 17-21.

²⁰ Biyografisine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Berlingieri vd., 2021.

- Kış Evi (2010), Heritage Foundation Base Camp/Pakistan
- Okul ve Dispanser (2011), Khairpur/Pakistan
- Darya Khan Sheikh Köyü (2011-2015), Pakistan
- 40.000 Sıfır Karbon Barınma Birimi (2012-2014), Pakistan
- Yükseltmiş Evler (2012), Guava Orchard/Pakistan
- Sıfır Karbon Eğitim Merkezi (2015-2019), Makli/Pakistan

Emeklilik öncesi başlattığı koruma programı, sonrası için bir deney olur. Koruma sürecinde sanatkarların yetiştirilmesi, bu amaç için nitelikli iş gücünün oluşturulmasının yarattığı olumlu çıktılar ve geleneksel yapılarda fark ettiği malzeme ve detayların uygulanabilirliği, kırsal kalkınma programı için birtakım ipuçları sağlar. Kırsal bölgede sefaletle hapsedilen toplulukların birer “katalizör” konumuna gelerek, teritoryal alanlarını biçimlendiren aktif katılımcılara dönüşme süreçleri mümkün olmaya başlar (Corradi, 2021, s. 35).

Şekil 22, 23: Lari Evi; Sıfır Karbon Eğitim Merkezi

Emekliliğine kadar “star mimar” kimliğini sürdürmesine karşılık, sebepleri belirsiz de olsa bahsi geçen mümkünlüklerin de etkisiyle radikal bir biçimde boyut değiştirdiği söylenebilir. O ana kadar yaptığı birçok şeyi kenara bırakmak cesaretini göstererek, “mimar” öldürmeye soyunur. Kendi ifadeleriyle, emeklilik sonrası “yeniden doğum”dur onun için (Berlingieri, 2021, s. 27). Bilhassa 2005 depremi sonrasında insani yardım alanında çalışmaya başladığını belirtir (Charlesworth ve Fien, 2023, s. 112). Yeniden doğduğu bir zamanda, tövbekâr bir delikanlı edasıyla enerjisi hiç bitmemecesine sahayı baştanbaşa katetmeye başlar.

Dışarıdan gelen ve acil dokunuşlar yapan bir yerde değil, aksine beraber çalışmayı teşvik ederek, kendi tabiriyle “partner” (Charlesworth ve

Fien, 2023, s. 112) olmayı talep eder insanlardan. Kéré ve Heringer'e benzer, özgürleştirici, demokratikleştirici, dolayısıyla katılımcı bir ruh/atmosfer oluşturur. Emekliliğine kadar ürettiği mimarlıklarda "zero-carbon" (ekolojik) ya da "zero-waste" (israfsızlık) motivasyonları yer almamasına rağmen, "rönesansı" sonrasında ürettiği bilgi ve mimarlıklarını az maliyetli, ekolojik ve israfsız olarak nitelermeyi tercih eder (URL 14). Herkesin kendi mekânlarını üretebileceği sosyal bir uzam tasarlamak ister. Profesyonel mimar ve mühendise ihtiyaç duymadan, yaşanan çevrede var olan malzemeleri kullanarak barınma sorununu çözmek için alternatif yollar sunmak niyetini taşır.

Şekil 24, 25: Kadın Merkezi; Barınma Birimleri

Sürdürülebilir bir yaşam tasarlamak için ekonomik olanın döngüselliğini, sosyal olanın dönüştürücü gücünü problemleştirmesinin yanında, doğada çözünebilir malzemeler kullanarak karbon ayak izini azaltmak ister. Karbon ayak izini azaltmak (Şekil 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29), ilk başlarda ikincil de olsa yapmak istediği eylemin kendisinin doğal bir sonucu olarak görmek daha anlamlı duruyor. Başka anlatımla, Kéré ve Heringer'in yaptığına benzer, mimarlık eylemi aracılığıyla bireylerin kendi yaşam alanlarını tasarlamak ve inşa etmek fırsatlarına sahip olmalarıyla birlikte, yeni iş sahaları açarak meslek edinmelerine ve ekonomik döngünün dışarıya değil, içeriye doğru çalışmasını sağlamaya uğraştığı belirtilebilir.

Karavan Shelter Programı bir anlamda öğrenme/öğretme hareketidir. Elden ele yürütülen süreç, profesyonel diplomalı aktörlere ihtiyaç duymak halini dışarıya itmek ister. El yormadı ile kendi mekânlarını üretmek hazzının yanında ekonomik döngüyü yeniden yaratmanın sağladığı görece özgürlük önemsenmelidir. Büyük bir fedakârlık ve ufuk açıcı tavrıyla oluşturduğu "Yasmeen Lari: Zero Carbon Channel" (URL 15) takip edilerek yapım detayları öğrenilebilir, kadınların/erkeklerin toplumsal rollerini ve sorumluluklarını arttırarak sosyal uzamları genişleyebilir. Nasıl

mı? Youtube kanalında bizler için hazırlanan detayları izleyerek kendimize depreme dayanıklı, sel felaketine karşı tedbirli, suya dayanıklı, sert iklimsel koşullara uygun mekânlar üretebiliriz. Kireçli sıva nasıl yapılır (çamur, kireç, saman karışımı)? Temel nasıl kazılır? Çatı hangi biçimlerde yapılır? Duvar örüm detayları nasıl olur? Çatıya şeker kamışından elde edilen hasır nasıl örtülür? Bu hasır hangi karışım ile sıvanır? Bambu ve toprak esaslı malzeme nasıl birleşir? Bu sorulardan daha fazlasının cevabı bir “tık” kadar uzağınızda duruyor. Tek yapmanız gerek internete erişmektir.

Şekil 26, 27: Barınma Birimleri; Chulah

Geleneksel ya da hali hazırda bulunan yapım yöntemleri tercih edilir. Geri dönüştürülmüş molozlar, yerel malzemeler, kolay inşa yöntemleri, depreme dayanıklılığı tespit edilen bambu, kireç, toprak, kil, saz/saman ve modüler mekân imalatı fiziksel gerçeklik üretimlerinde karşımıza çıkar. Fakat ürettiği mimarlık bilgisi de dönüşür. 2005’lerde taş ve ahşap kullanırken, bu malzemelerin deprem ve selde iyi çalışmadığını fark ettiği andan itibaren malzeme ve teknoloji değiştirerek, kendi tespitleriyle artık sadece ana malzeme olarak çamur (toprak), kireç ve bambu kullanır (Charlesworth ve Fien, 2023, s. 112-113).

Evsel atıkları kullanarak “kompost” üretimi (doğal yakıt), ekolojik tuvalet yaparak geri dönüşümü hızlandırmak, kadın ve çocuk sağlığını eksen alan “chulah” (Şekil 27) inşa ederek dumansız ocak yapımı, Kobe depreminden daha şiddetli bir zelzeleye karşı dayanıklı bir konut birimi yapmak, su kuyuları, 40.000’den fazla barınma birimi (Şekil 25, 26, 29), kadın merkezleri (Şekil 24), dispanserler, okullar, topluluk merkezleri (Şekil 28), tarım destekleri, ağaçlandırma, yeşil çatı imalatı, sel felaketi için Karadeniz’deki serander benzeri yerden yükseltilmiş mekânlar, yükseltilmiş

bahçe, yağmur suyu toplama mekanizmaları, doğal sabun, sırlanmış çömler ve bambu mobilyalar olmak üzere farklılaşan nesneleşme biçimleri Lari'nin fiziksel dünyasında karşımıza çıkar. Onun yapmak istediği şeyin kendine yardım eden ya da yetebilen bir zincirleme hali vücuda getirmek olduğu söylenebilir (Cozza, 2021, s. 42).

Şekil 28, 29: Topluluk Merkezi; Barınma Birimleri

Ürettiği mimarlık bilgisini (know-how), başka bir anlatımla üretim biçimini bir düşünsel teknolojiye dönüştürerek, çeşitli coğrafyalarda başka malzemelerle ve dönüştürülmüş yöntemlerle uygulamak pekâlâ mümkün duruyor. Bir modele dönüştürüldüğü andan itibaren başka yer-zamandaki yolculukları ilginç ve anlamlı olabilir. Kırsal alanlara yönelik bu çabanın kendisinden, kentlere ilişkin doğrudan kullanımlar edinmek oldukça zordur. Acaba kurgusu ve yöntemleri kentsel alana geldiği andan itibaren nasıl dönüşür? Hangi biçimlerde ekolojik ve sürdürülebilir mimarlıklar elde edilir? Sermaye sahipleriyle karşılaşmasından sonra neler yaşanır? Ona kentsel alanda varoluş şansı tanır mı? Bu soruları ona sormak ve cevap beklemek anlamsız olur. Onun problematiğini tekrar ederek kentsel alana taşımak anlamlı olabilir. Her ne kadar konferanslarında kentsel olana dair çıkarımlar ve önerilerde bulunsa bile bu düşüncelerinin oldukça ilke düzeyinde ve yüzeysel kaldığının farkına varmak gerekiyor (URL 14). 2000'li yılların başında bugüne gelinceye değin kırsal alanlarda ürettiği deneyimi, kentsel alanda üretebilirse nasıl sonuçlar elde edilir acaba?

Son olarak, şu tespitleri yapmak anlamlı olabilir. Emekli oluncaya kadar mimarın görünürlüğü tercih eder. Yeniden doğum sonrası ise mi-

marın ölümünü/hayaletini vücuda getirir. Sadece Youtube kanalının varlığı dahi bu düzlemi anlamlandırabilmek için yeterli olabilir. Eylemleriyle, üstlendiği sorumlulukla, yaratmaya çalıştığı görece yeni bir varoluş biçiminde alışıldık mimar-müşteri ilişkisi ters yüz edilir, mimara bir bedel ödmeden ve size dayatacağı epistemik şiddet olmadan mekân üretilir, mimarlık bilgi binası yeniden yapılandırılır ve her birey eyleyici olmak çağrısıyla sahaya davet edilir. Bu daveti “uluslararası fonlara” yapmayı 2016’da bırakır. Neden mi? Çünkü bu fonların ve fonları yönetenlerin, dışarıya –dolayısıyla fon sahiplerine- bağımlılığı arttırdığını ve içeriği dizayn etmek için aciz kaldığını fark eder ve böylece sivil yardımlara yönelir (Charlesworth ve Fien, 2023, s. 114).

Sonuç

Bu araştırmanın amacı, insani yardım ve mimarlık bağlamında karşımıza çıkan üretimler arasında, üçüncü başlık (kalıcı eserler, kalkınma yardımları) çerçevesinde incelenen Francis Kéré, Anna Heringer ve Yasmeen Lari özelinde, insani yardımın tabiatına mimarlık mecrasıyla ekledikleri ileri sürülen üçüncü bir doğayı anlamlandırmaktı. Artık, bu yeni özelliğin “ne”liğinin, “nasıl”lığının ve hangi biçimlerde üretilebileceğinin aşikâr olduğunu belirtmek gerekir: İnsani yardım aracılığıyla toplulukların dışarıya muhtaçlıklarının azaltılması ya da ortadan kaldırılması, tıpkı mimar aracılığıyla mimarın hayalete dönüşmesi gibi. Bu “know-how”, güncel olarak alıştırıldığımız mimarlık disiplinine dair birçok şeye yabancılaşmamızı sağlayabilir. Mimarın rolü, kimliği, bağlandığı episteme ve varlık kazandığı uzam değişir. Artık bir tasarım “guru”su ya da “plastik etkisi yüksek artifakt” üreticisi değildir; aksine merkez-dışı sayısız roller üstlendiğini görmek gerekiyor.

Kéré ve Heringer özelinde nesneleştirilen “mimarlık hakkı” (Rabbat, 2013) kavramsallaştırmasını her üç mimarı ortaklaştıracak bir düzleme getirmek daha anlamlı olur. Bu metinde incelenen mimarların, sadece kendilerini memnun ettikleri bir yerde mimarlık ürettikleri söylenebilir. Memnuniyetleri, şaşırtıcı olmayan bir biçimde sivil alana yönelmeye başladıkları andan itibaren edindikleri özgürlükle doğrudan ilişkili kılınmalıdır. Kurumsal koltukları işgal edenlerin dünyayı ıskalayan sığılıklarıyla mücadele etmek için enerji harcamak yerine, doğrudan eyleme geçmeyi

ve sivil yardımları bu yöne kanalize etmeyi tercih ediyor oluşları, toplulukların da memnuniyetini sağlayan bir konum almalarına katkı sunar. Rabbat'ın tespitleriyle "mimarlık hakkı", mimar-müşteri ilişkisini değiştirmesinin yanı sıra, mimarın sayısız kuvveti içeren bir ağ yöneticisi olma gerçekliğiyle bizleri yüzleştirir, topluluklar aktive edilir, yerel olan dönüşür, böylece mimarlar ve sürece katılan kullanıcılar –her çeşit eyleyici– kendi piyasalarını üretirler (Rabbat, 2013).

Merkezsiz mimarlıklar kavramsallaştırması, burada anlamlı durur. Merkeze bir kez mesafe alınca körlüğün ortadan kaldırılması, çalışma disiplini olarak tariflenen sınırlara kapatılan alanın bitimsizce dönüşümü, sabitlenemeyen, her koşulda yeniden var olmayı ve çözümler üretmeyi mümkün kılan düşünsel teknolojinin üretimi için çabalamak mümkün hale gelir. Tartışmayı yardım bağlamıyla sınırlandırmayıp körlüğün giderilmesine, dünyanın kavranma biçiminin dönüşmesine, yeni bilgi paketlerinin üretilmesine, ekonomik ilişki ağlarının yeniden yapılandırılmasına kaydırmak gerekir. Bu anlamda, her dakika karşımızda duran bu sorunsalı "etik" (Charlesworth ve Fien, 2023, s. XV) düzlemde uzaklaştırmayı denemek yerinde olur. Etik alandan konuşmak, meseleyi her daim marjinal alanda konumlandırmakla eş değer sayılmalıdır. Aksine, mimarın sosyal sorumluluk alanına hapsedilebilecek bir durum olmadığının farkına varmak zorundayız. Bu anlamda, sadece toplumsal yükümlülük olarak kavrandığı andan itibaren sığıklar üretilmeye, dünyayı baştanbaşa saran ve her an krize iten aktüel koşulları halının altına süpürmeye benzer. Marjinal pozisyondan çıkartılarak "olağan" hali görebilmek, buna göre konum almak, bilgi ve insan imal etmek yerinde olur. Olağanüstü durumların olağanlaşma hali sadece merkez-dışına özgü değildir; bizatihi şehirlerin göbeğinde ya da çeperlerinde karşılaşmak mümkündür. Neredeyse her an ve her yerde yüzleşmenin olağan olduğu bu durumu merkez-dışına itmemek anlamlı olur. Mimarlık sahası yapısal anlamda transforme olurken, emperyal iddialarla örülü pratikler yeri ıskalarken, konfor alanları yerle bir edilirken, her nesne ile özgürleştirici ya da diyalojik ilişki biçimi geliştirmenin tam zamanı değil mi? Hem de acilen.

Extended Abstract

Architects and Humanitarian Aid

Ömer Faruk Güneç²¹
ORCID: 0000-0002-7283-0105

Architectural works produced within the context of humanitarian aid can be classified under three main categories. The first category includes spatial practices created during emergencies, such as refugee camps and temporary settlements built with the assumption of temporariness. The second category involves the permanent reconstruction of settlements in urban and rural areas during post-disaster and post-war periods. The third category encompasses architectural productions situated in various contexts, including impoverished geographies, rural areas, and urban slums, where the goal is to transform social conditions through architecture. This study aims to explore a new dimension that architects contribute to the field of humanitarian aid through their architectural practices. The focus is on the works of Francis Kéré, Anna Heringer, and Yasmeen Lari, who exemplify the third category. The study presents a detailed analysis of each architect, examining their organizational and production methods, their efforts to redefine the identity and role of the architect, and the site-specific solutions evident in their work. The findings suggest that a significant new feature is the ability of architectural humanitarian aid to reduce or eliminate the need for external humanitarian assistance by fostering self-sufficiency within communities.

Burkinabe architect Francis Kéré's architectural practice can be conceptualized as anti-colonial, aiming to liberate the places with which it engages. A peculiar aspect of his approach is his dialogical relationship with the architectural education he received in a colonialist context. His stance of aligning with the West while simultaneously opposing it is reflected in his global but anti-global position. Moreover, Kéré creates relationships with space-time conditions to transform the local by distancing himself from the geography where he was born. Numerous factors enable him to

²¹ Assist. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, E-mail: omerfaruk.gunenc@ibu.edu.tr

produce meaningful layers in his architectural works, including place dynamics, climatic data, ways of living, economic structures, differences in daily lives between day and night, security issues, raw materials, and social capabilities. In other words, he endeavors to disseminate the practice of architecture not as a means to sanctify and stabilize the local, but as a transformative tool for social formations. Understanding the transformative relationship created by Kéré involves recognizing it as an act of “translation” and “transfer.”

Similar to Kéré, German architect Anna Heringer exhibits participatory architecture, which liberates, invites exploration, seeks lines of escape, and offers opportunities for self-determination and self-realization. Her approach goes beyond the temporal sequence of three-dimensional productions. It is crucial to understand that Heringer, as a new generative architect, takes on responsibilities to manage complex networks of relations, such as securing funding, delivering it to local communities, involving these communities in the design process, recruiting local human resources during construction, transforming and training local craftsmen's techniques and knowledge, keeping economic capital within the project area, and creating new job opportunities. For Heringer, sustainability is directly equivalent to beauty, and beauty is the harmony between physical reality and design, structure, technique, material usage, location, nature, actors, and the socio-cultural context. This state of harmony is not about an external actor fixing cultural reflexes and protecting them under the illusion of stability. Rather, it involves re-contextualizing everything according to the nature of existence.

Pakistani architect Yasmeen Lari focuses on rural development and post-disaster reconstruction processes in her country. She also addresses the circularity of the economy and the transformative power of sociality to design a sustainable life. Her work aims to reduce carbon footprints by using biodegradable materials. Like Kéré and Heringer, Lari dedicates her efforts to enabling people to design and build their own living spaces, create new professions and jobs, and ensure that the economic cycle works inwardly rather than outwardly. The Karavan Shelter Program was established as a learning and teaching movement providing social transformative tools in this sense. The hands-on process was specifically organized to liberate people from professional diplomas such as architects and engineers. It is possible to learn construction details by following the “Yasmeen Lari Zero Carbon Channel,” which was established with great

dedication and a seminal attitude. The social space can be expanded by increasing the social roles and responsibilities of women and men. By following the community-prepared details on the YouTube Channel, spaces that are earthquake-resistant, flood-proof, water-resistant, and suitable for harsh climatic conditions can be produced. How to prepare lime plaster (a mixture of mud, lime, and straw), dig a foundation, construct roofs with locally available materials, and cover roofs with straw from sugar cane, and how bamboo and earth-based materials combine are just a “click” away. All you need is internet access.

In a nutshell, this study aims to understand the new nature of humanitarian aid as contributed by Francis Kéré, Anna Heringer, and Yasmeen Lari, who fall under the third category of humanitarian architecture mentioned above, through the medium of architecture. The new quality can be described as reducing or eliminating communities' external dependency through humanitarian aid, effectively making architects “ghosts.” This “know-how” can alienate us from current habits in the fields of architecture and humanitarian relief. In this new context, the role, identity, and knowledge of the architect inevitably change. The architect is no longer a design “guru” or “creator of plastic artifacts,” but rather, we need to see the architect who can take on many non-central roles.

Kaynakça/References

- Arıcıoğlu, F., Çetin, M. (2010). Psikiyatride bireye özgü tedavi belki biraz eski veya biraz yeni ama geleceğin tedavisi. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 20(4), 269-273.
- Berlingieri, F., Corradi, E., Cozza, C. ve Forino, I. (Der.) (2021). *Yasmeen lari: an architect*. (A. A. Mcil, Çev.). Milan-Turin: Pearson.
- Berlingieri, F. (2021). Architecture as cultural translation 1963-1983. F. Berlingieri vd. (Der.), *Yasmeen lari: an architect* içinde (ss. 23-29). Milan-Turin: Pearson.
- Charlesworth, E. (2014). *Humanitarian architecture: 15 stories of architects working after disaster*. London and New York: Routledge.
- Charlesworth, E., Fien, J. (2023). *Design for fragility: 13 stories of humanitarian architects*. London and New York: Routledge.
- Corradi, E. (2021). The future underpinned by the past. F. Berlingieri vd. (Der.), *Yasmeen lari: an architect* içinde (ss. 31-39). Milan-Turin: Pearson.
- Cozza, C. (2021). Wanted: architects to change the world. F. Berlingieri vd. (Der.), *Yasmeen lari: an architect* içinde (ss. 41-49). Milan-Turin: Pearson.

- Deleuze, G. (2021). *Bergsonculuk*. (H. Yücefer, Çev.). İstanbul: Alfa Yay. (Orijinal eserin yayın tarihi 1966, 2014)
- Fitz, A. (2022). Caring for people for the planet and for beauty. A. Heringer. *Essential beauty* içinde (ss. 9-27). Fundación ICO and Arqitecture Viva.
- Forino, I. (2021). Designing for the people. F. Berlingieri vd. (Der.), *Yasmeen lari: an architect* içinde (ss. 17-21). Milan-Turin: Pearson.
- Gökdağ, K. (2019). *İktidar teleolojisi: ibn haldûn'un toplum ve siyaset teorisinde asabiyyet*. İstanbul: Klasik Yay.
- Güner, D. (2022). Diébédo francis kéré afrika'nın bilgisi ve koşulların mimarisi. *Kent*, 8, 39-43..
- Heringer, A. (2022). *Essential beauty*. Fundación ICO and Arqitecture Viva.
- Lepik, A. (ed.). (2022). Francis kéré special edition. *Architecture and Urbanism (a+u)*. 620.
- Ökdemir, E. S. (2022). 2022 Pritzker ödülü kazananı diébédo francis kéré yerelde yerelle birlikte inşa etmek. *Mimarlık*, 425, 68-70.
- Rabbat, N. (2013). The right to architecture. *Thresholds*, 41, 98-103.
- Tekpınar, L., Erdem, R. (2019). Kişiselleştirilmiş tıp ve genom araştırmalarının sağlık çıktıları bağlamında değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(4), 843-862.
- URL 1: Archdaily <https://www.archdaily.com/> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 2: Mali Eyüp Sultan Camii <https://tdv.org/tr-TR/proje/mali-eyup-sultan-camii/#:~:text=Mali'nin%20ba%C5%9F%C5%9Fehri%20Bamako'da,Mehmet%20G%C3%B6rmez%20taraf%C4%B1ndan%20ibadete%20a%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1>. (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 3: Sensing Spaces: Architecture Reimagined Diébédo Francis Kéré <https://www.youtube.com/watch?v=iOdIdyPV8Dw> (29.06.2024 tarihinde erişildi.)
- URL 4: (TED Talks) Francis Kéré: How to Build with Clay and Community https://www.ted.com/talks/diebedo_francis_kere_how_to_build_with_clay_and_community?subtitle=en&trigger=0s (29.06.2024 tarihinde erişildi.)
- URL 5: Kéré Mimarlık Ofisi resmi adresi <https://www.kerearchitecture.com/> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 6: (Belgesel Film) Francis Kéré: An Architect Between <https://vimeo.com/202247625> (29.06.2024 tarihinde erişildi.)
- URL 7: Kéré Foundation <https://www.kerfoundation.com/en> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 8: A. Heringer Documentary <https://channel.louisiana.dk/video/anna-heringerleave-no-waste-but-knowledge> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 9: Heringer Biyografi https://www.kunstuni-linz.at/fileadmin/media/mitarbeiterinnen/090226_bio-heringer_01.pdf (29.06.2024 tarihinde erişildi)

- URL 10: Dipdii Kumaşları <https://www.dipdiitextiles.org/> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 11: Anna Heringer Mimarlık Ofisi resmi adresi <https://www.anna-heringer.com/vision/> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 12: Heritage Foundation of Pakistan
<https://www.heritagefoundationpak.org/Hf> (29.06.2024 tarihinde erişildi)
- URL 13: Rebel Architecture: A Traditional Future Yasmeen Lari
<https://www.youtube.com/watch?v=5yvAFis1FB0> (29.06.2024 tarihinde erişildi.)
- URL 14: Barefoot Social Architecture Yasmeen Lari
https://www.ted.com/talks/yasmeen_lari_barefoot_social_architecture_how_we_can_work_towards_a_sustainable_urban_future?trigger=0s (29.06.2024 tarihinde erişildi.)
- URL 15: Yasmeen Lari Zero Carbon Channel <https://www.youtube.com/@YasmeenLariZCC> (29.06.2024 tarihinde erişildi.)

Ömer Faruk Günenç

“19. Yüzyıl Mardin Barınma Kültürü: 1837-1866” başlıklı çalışmasıyla yüksek lisans, “Osmanlı Mimarlık Dilinin Yeniden Üretimi: 1830’lardan 1930’lara Bir Kavramlar Tarihi Denemesi” araştırmasıyla doktora derecesini aldı. Ocak 2011-Aralık 2022 yılları arasında Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Bölümünde görev yaptı. Aralık 2022’den bu yana Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mimarlık Bölümünde çalışmaktadır. Ocak 2023’ten beri İdealkent Dergisinde mimarlık alan editörü olarak görev yapmaktadır. 14 yıldır insani yardım gönüllüsüdür. Çalışma alanları arasında Osmanlı mimarlığı, Cumhuriyet dönemi mimarlığı, İslam mimarlığı, insani yardım ve mimarlık, biyosiyaset, barınma kültürü ve çağdaş mimarlıklar yer alır.

Received a master’s degree for the thesis titled “19th Century Housing Culture in the City of Mardin: 1837-1866” and a doctorate for the research “The Reproduction of the Ottoman Language of Architecture: An Investigation of the History of Concepts from the 1830s to 1930s.” Worked at Mardin Artuklu University Department of Architecture from January 2011 to December 2022. Currently working at Bolu Abant İzzet Baysal University Department of Architecture since December 2022. Serving as the architecture editor for Idealkent Journal since January 2023. Has been a humanitarian aid volunteer for 14 years. Fields of study include Ottoman architecture, Republican architecture, Islamic architecture, humanitarian aid and architecture, biopolitics, dwelling cultures, and contemporary architecture.

E-posta: omerfaruk.gunenç@ibu.edu.tr